
DARKO DOLINAR

Članek umešča Krekov literarnozgodovinski opus v razvojni potek slovanske filologije v 19. stoletju in nakaže glavno teoretično izhodišče njegove literarnozgodovinske zamisli. Podrobneje analizira njegove večje prispevke k slovenski literarni zgodovini, predvsem razpravo o t. i. celovškem rokopisu in kratki informativni pregled slovenske književnosti; na tej podlagi opredeljuje njegovo mesto v razvoju slovenske literarne vede.

Ključne besede: Gregor Krek, literarna zgodovina, slovanska filologija, celovski rokopis

Discussed is Krek's work on literary history in relation to the development of Slavic philology in the 19th century. Indicating the principal theoretic starting points that had formed the basis of Krek's further work, the article focuses on Krek's more significant articles on literary history. Examined are his essay on the so-called Klagenfurt Manuscript and his brief overview of Slovenian literature. Based on this, the author attempts to determine Krek's position in and significance for the development of Slovenian literary science.

Keywords: Gregor Krek, literary history, Slavic philology, Klagenfurt Manuscript

---

UVOD

Gregor Krek je dosegel spoštovanja vredno akademsko kariero in je bil v času svojega življenja deležen visokih priznanj, kakršna običajno sodijo k njej. Njegova podoba v poznejšem zgodovinskem spominu pa s tem ni povsem usklajena. Zaenkrat je mogoče kvečjemu nakazati nekaj razlogov za to. Njegove temeljne koncepcije stroke se niso najbolje ujemale s tedaj prevladujočimi, kot jih je v glavnem vzpostavljala dunajska slavistična šola in jih je podpiralo in širilo njeno osrednje znanstveno glasilo *Archiv für slavische Philologie*. Poleg tega se zdi, da Krek tudi v ožjem krogu svojega delovanja na graški univerzi vsaj v zadnjih letih ni imel najbolj srečne roke pri urejanju razmerij s sodelavci in nasledniki.¹ To do neke mere zamegljuje njegovo podobo v zgodovini mednarodne oziroma avstrijske slavistike.

Na slovenskem območju je njegov znanstveni prispevek k preučevanju ljudskega slovstva slej ko prej cenjen, njegovo ime je potemtakem še zmeraj relevantno predvsem v etnologiji in folkloristiki. Literarni zgodovinarji se manj ustavljajo ob njegovi znanstveni dejavnosti na tem polju, ker jim gre poleg same literature še za razvoj misli o literaturi, torej za literarno vedo in kritiko in še zlasti za razvoj nacionalne literarne zgodovine – s tega vidika pa sta bolj kot Krek zanje zanimiva njegova mlajša sodobnika Vatroslav Oblak in Karel Štrelkelj, ki sta

---

¹ Prim. Murko 1899, predvsem III. pogl. »Graška leta«: 206 sl.; Murko 1951, pogl. »Gradec«.

postala njegova naslednika na graški univerzi. Kolikor slovenska literarna zgodovina Kreka sploh vključuje v svoje interesno obzorje, se ukvarja predvsem z njegovimi posegi v revijalno življenje; toda Krek kot publicist in urednik ni bil povezan s tedanjim osrednjim dogajanjem v slovenski literaturi in kulturi, temveč je pripadal skupini okrog celovške revije *Kres* (1881–86), ki v svojih prizadevanjih za vodilno vlogo ni bila uspešna [prim. Prijatelj 1926], in to ga v poznejši literarnozgodovinski perspektivi nekako odriva na obrobje. Vendar so ob stoletnici njegove smrti te posebne, na tedanji čas vezane okoliščine že toliko odmaknjene, da je pač upravičeno, če poskusimo znova pregledati njegov opus brez omalovaževanja, pa tudi brez vnaprejšnje želje po prevrednotenju in rehabilitaciji za vsako ceno.

Krek je bil filolog-slavist, njegovo glavno delo ga uvršča med literarne zgodovinarje, hkrati je bil dejaven udeleženec slovenskega literarnega in kulturnega življenja. Spričo tega se lahko lotimo tega pretresa v koncentrično zožujočih se krogih: njegov opus poskusimo najprej uvrstiti v okvir celotne slovanske filologije oziroma zlasti slavistične literarne zgodovine, nato pa v ožji sklop slovenske literature in literarne zgodovine.

FILOLOGIJA, SLAVISTIKA IN SLAVISTIČNA LITERARNA ZGODOVINA

Slavistika je nastala približno v isti zgodovinski dobi kot druge evropske nacionalne ali nove filologije (tako poimenovane v nasprotju s staro, tj. klasično), natančneje rečeno, samo nekoliko pozneje kot germanistika in romanistika. Njen nastanek so omogočile iste temeljne socialno- in duhovnozgodovinske razmere, med katerimi sta bila odločilna vznik historičnega mišljenja, konstituiranje modernih narodov in izoblikovanje narodnih zavesti.

Če iz precejšnje razdalje in z veliko mero poenostavljanja opazujemo razvojni proces nove filologije kot celote, si lahko takole ponazorimo njegovo logično zaporedje: najprej si je vsebinsko očrtala predmetna območja, identificirala problemska težišča, razčistila teoretične temelje in si izdelala metodološki aparat, potem se je usmerila v socialno promocijo in osvajanje ali ustvarjanje institucionalnih oporišč. Seveda pa se dejansko dogajanje ne ujema s to poenostavljeno shemo, temveč so se njegove posamične faze v večini primerov časovno prekrivale in se mešale med seboj.

Kakor koli je že to potekalo v podrobnostih, na splošno vendarle velja, da si je filologija sredi 19. stoletja v tesni povezavi in ob hkratnem konkurenčnem razmerju s filozofijo in zgodovino pridobila osrednje mesto med humanističnimi ali t. i. duhovnimi vedami. To je bilo utemeljeno z vsebinsko-tematskega in s teoretično-metodološkega vidika ter z vidika družbene relevantnosti.

Kar zadeva vsebinsko-tematski vidik, je filologija svoje predmetno področje določala tako, da je po ožjem pojmovanju zajemalo vsaj sklop jezika, književnosti in folklore, po najširšem pa vsakršne izraze, manifestacije ali objektivacije duševnega življenja nekega ljudstva oziroma naroda ali neke skupine jezikovno in etnično sorodnih ljudstev oziroma narodov. Vsekakor je bila na to predmetno in problemsko področje vezana aktivno, kot njegova raz-

iskovalka, pogosto pa tudi pasivno, namreč takrat, ko se je ukvarjala s svojo domačo kulturo in je bila potemtakem hkrati sama sestavni del svojega raziskovalnega področja.

Nova filologija je rasla iz teoretično-metodoloških in aksioloških izročil klasične filologije; v svoje miselno ogrodje je zavestno prevzemala sestavine pojmovnega aparata metafizične filozofije in logike, še večkrat se ji je to dogajalo nezavedno; za vodilo si je jemala temeljni vzorec historičnega mišljenja; ob metodičnem zgledu sodobnega naravoslovja, ki je doživljalo silovit razmah, pa je odpirala tudi vrata postopnemu prodoru empiričnega raziskovanja. Na teh temeljih je razumela samo sebe kot eno vodilnih strok na področju duhovnih ved, ki kar najbolje izpolnjuje sočasno veljavne kriterije znanstvenosti.

Kar zadeva normativno in aksiološko razsežnost ter družbeno relevantnost, je nova filologija ob opiranju na ustrezne vidike klasične filologije gojila družbeno priznan in zaželen profil izobrazbe, katerega središče je bil humanistični ideal omike, toda razširjen in aktualiziran s sestavinami nacionalno afirmativne ideologije.

Razvojno dinamiko filologije sta v 19. stoletju določali predvsem dve težnji. Po eni strani je bila zanjo značilna vsestranska ekspanzija – pri širjenju predmetnega področja, poglobljanju problemskih vpogledov in utrjevanju teoretičnih temeljev ter metodološke zgradbe. Hkrati s tem pa je v filologiji potekala tudi notranja diferenciacija predmeta, teoretične zgradbe in metod. Žarišče njenega zanimanja se je s širše opredeljenega predmetnega področja čedalje bolj premikalo na posamezna ožja področja, se pravi, od filologije jezikovno sorodnih skupin narodov – germanistike, romanistike, slavistike – k posamičnim nacionalnim filologijam. Na drugi ravni pa se je celotna stroka specializirala in postopno delila na discipline – najpogostejše na jezikoslovje, literarno vedo in narodopisje.

Ta notranji razvoj stroke seveda ni potekal v nevtralnem idejnem oziroma duhovnem prostoru, temveč v realnih zgodovinskih in družbenih razmerah. Filologija je vstopala v različna recipročna razmerja do kulturnopolitične realnosti oziroma je rasla iz njih. Odzivala se je na praktične in načelne potrebe svojega družbenega okolja, tako da jim je stregla, včasih pa je ravnala tudi v nasprotju z njegovimi željami ali, natančneje povedano, z navodili njegovih odločujočih oblastnih instanc. Njena glavna naloga je bila izobraževanje, njeno najobširnejše področje delovanja šolstvo. Na njegovo najvišjo raven, na univerze, je prodrla in se dokončno uveljavila v sredini in v drugi polovici 19. stoletja. Vsekakor je bila povezana s problematiko občne in narodne zgodovine, še zlasti z zgodovinsko razvojnimi perspektivami obravnavanih narodov oziroma nacionalnih kultur.

Če se od skupnih značilnosti novih filologij ozremo posebej na slavistiko, vidimo, da se je njeno zgodovinsko in družbeno okolje, ki je bistveno opredeljevalo možnosti njenega razvoja, razlikovalo zlasti po tem, ali je delovala v deželah s pretežno slovanskim ali pretežno oziroma povsem neslovanskim prebivalstvom; odvisno je bilo tudi od tega, ali je imelo slovansko prebivalstvo v državi vodilno vlogo (kot v Rusiji) ali pa podrejeno (kot v Avstriji ali v Prusiji).

Za začetke porajajoče se slavistike na Slovenskem je bila najbližji in najrelevantnejši strokovni okvir slovanska filologija v avstrijskem prostoru. V njegovem središču, na Dunaju,

so se srečevale razvojne težnje in spodbude s Češke in deloma Poljske ter iz južnoslovanskih dežel, vzpostavljale so se zveze z Rusijo in z Nemčijo. Zato ni presenetljivo, da je tam nastalo eno najpomembnejših središč slavistike, in sicer najprej neformalno, sredi 19. stoletja, po prevratih v revolucionarnih letih 1848–49 in po reformi celotnega šolskega sistema pa tudi formalno in institucionalno, s prodorom na dunajsko in poldrugo desetletje za tem še na graško univerzo. Znano je, kako pomembno vlogo so pri tem imeli znanstveniki slovenskega rodu; priznanima in splošno cenjenima predstavnikoma avstrijske šole slovanske filologije, utemeljitelju Kopitarju in nedvomnemu prvaku Miklošiču, se je v drugi polovici stoletja pridružil tudi začetnik znanstvene slavistike v Gradcu, Gregor Krek.

Slavistična literarna zgodovina je bila trdno vpeta v celoto slovanske filologije. Njene vodilne teoretično-metodološke zamisli so se v 19. stoletju razporejale od biografsko-bibliografske faktografije prek naivnega zgodovinskega empirizma do pozitivistično navdihnjene, z zunajliterarnimi faktorji določene konstrukcije vzročno-genetično in teleološko determiniranega razvoja, ki ni bila omejena zgolj na literarno dogajanje, temveč se je širila v kulturno- in občežgodovinsko razsežnost, se dotikala razvojnih perspektiv slovanskih narodov in se s tem vključevala v procese t. i. narodnih prerodov in konstituiranje nacionalnih ideologij.

Ena od glavnih problemskih linij, ki jih je mogoče zasledovati v starejši slavistični literarni zgodovini, je vprašanje enotnosti ali mnogoterosti predmeta. Gre za to, ali obstaja ena (skupna) slovanska literatura ali pa je to skupina samostojnih literatur; takemu ali drugačnemu odgovoru na to vprašanje seveda mora slediti odločitev, ali naj bo literarna zgodovina enotna za celo slavistično področje ali pa se mora usmeriti na ožje skupine literatur oziroma na posamične nacionalne literature. O tem, kako so se v teku 19. stoletja spreminjali pogledi na ta problem, dosti povedo že značilni knjižni naslovi: edninske oznake predmetnega področja, kot denimo pri Šafárikovi *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), pozneje nadomestijo množinske, kot v *Istorii slavjanskih literatur* Pypina in Spasowicza (1–2, 1879–1881; v zelo razširjenem nemškem prevodu *Geschichte der slavischen Literaturen*, 1880–1884).

Tudi naslov Krekovega glavnega dela *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden* (1874) izpričuje, da se je avtor, podobno kot njegov sodobnik Jagić in mutatis mutandis tudi še njegov naslednik Murko, uvrščal med zagovornike enotne slovanske filologije in si vsaj načelno prizadeval zajeti ta kompleksni predmet v celotnem razponu teoretičnih pogledov in metodoloških možnosti. Drugače kot nekateri avtorji, ki so se načelno zavzemali za enaka izhodišča, dejansko pa celotnega območja niso zmogli obravnavati drugače kot po nacionalnih odsekih, je Krek tudi v podrobnih obravnavah vztrajal pri najširšem okviru, na ravni celote slovanskega sveta. Seveda pa mu je to uspevalo samo dotlej, dokler se je zadrževal pri najstarejših dobah, ko slovstvo še ni bilo jezikovno razvejeno, in se omejeval predvsem na ljudsko ustno ustvarjanje, ki ga je le težko, če sploh, mogoče ujeti v kronološko in pojmovno mrežo empirično historične obravnave. Verjetno smemo domnevati, da je to tudi eden od notranjih, v sami stvari utemeljenih razlogov, zakaj

je njegovo delo ostalo samo uvod v slovansko literarno zgodovino, v naslovu prve izdaje napovedanega »prikaza njenih starejših dob« pa sploh ni izdelal.

TEORETIČNA IZHODIŠČA KREKOVE LITERARNOZGODOVINSKE ZAMISLI

Krek se je dobro zavedal, da je s svojim pojmovanjem literarne zgodovine razmeroma osamljen, in je zato skušal vsaj na kratko razložiti in utemeljiti svoja teoretična izhodišča. Pri tem je zanimivo, da se je potrudil samo za opredelitev pojma literatura, ne pa tudi pojma zgodovina: očitno se mu je zdelo samoumevno, da je kakršna koli relevantna filološka dejavnost mogoča le v zgodovinskorazvojni perspektivi.

V uvodu k drugemu delu monografije o slovanski literarni zgodovini [Krek 1874: 141–146; ponatisnjeno v Krek 1887: 477–483] je postavil naslednje teze: materni jezik je glavni kriterij za določanje nacionalnosti, ker je neposredni izraz notranjega življenja, skupni organ celotne zavesti neke narodne skupnosti. Jezik in narod se torej medsebojno pogojujeta. Jezik je tesno povezan z literaturo, ki je celota v pisani in govornjeni besedi ohranjenih in predanih duhovnih proizvodov naroda. Ne glede na to, da je pojem literatura etimološko vezan na pisavo, po tej, širši vsebinski definiciji vanj nujno sodi tudi tradicionalna ustna literatura; tej dvojnosti ustrezajo slovanski izrazi *pismenost/književnost* in *slovstvo/slovesnost*. V takšnem smislu pojmovana literatura je merilo kulturnozgodovinskega pomena naroda. Skupaj z jezikom in religijo določa osebnost naroda, tj. njegovo nacionalnost, zato je mogoče celo reči: literatura je narod. Nadalje vlada recipročno razmerje med narodovo literaturo in zgodovino: le narod s pomembno zgodovino ima lahko zares pomembno literaturo. Toda ta, sicer točna trditev pušča povsem ob strani tradicionalno ustno slovstvo – to pa je lahko bogato tudi pri t. i. nezgodovinskih narodih, ki nimajo niti pisnega izročila niti umetne literature. Zato je širši pojem literature potreben in upravičen zlasti pri obravnavi starejših zgodovinskih dob.

KREKOVI PRISPEVKI K SLOVENSKI LITERARNI ZGODOVINI

Navedena izhodišča dajejo možnost za utemeljitev nacionalne literarne zgodovine, tudi slovenske – ne glede na to, da avtor ob načelnih formulacijah v tej zvezi mimogrede spregovori o *slovanskem narodu* oziroma *ljudstvu* (v ednini) [Krek 1887: 481–482], kar pa seveda velja samo za najstarejše dobe. Krek kot prominenten zagovornik enotne, vse zajemajoče slovenske literarne zgodovine torej nikakor ni zanikal upravičenosti nacionalnih literarnih zgodovin in z njimi vred slovenske, le sam se ni kaj dosti ukvarjal z njo; to navsezadnje ni sodilo v njegovo službeno področje, pač pa je bilo sestavni del učnega naloga druge slavistične katedre na graški univerzi, pri ustanavljanju katere je Krek sodeloval. In res sta oba

prva slavista, ki sta bila zaporedoma izbrana za to katedro, prezgodaj umrli Vatroslav Oblak [prim. Murko 1899; Šivic - Dular (ur.) 1998] in za njim Karel Štrekelj [prim. Murko 1951, pogl. "Gradec"; Kropelj 1995, 2001], opazno več delovala na tem področju kakor Krek. Če izključimo tiste njegove obravnave ljudskega slovstva, pri katerih so meje z literaturo v ožjem smislu pogosto nejasne in zabrisane (zlasti pri posamičnih snoveh in motivih, ki se pojavljajo v obeh območjih), pa je sam le izjemoma posegel v slovensko literarno zgodovino v ožjem pomenu besede.

Njegovo najpomembnejše delo s tega področja je razprava o celovškem rokopisu [Krek 1881a],² v kateri je ta pomembni spomenik slovenskega poznosrednjeveškega pismenstva prvič objavil in komentiral ter ga s tem vpeljal v literarnozgodovinsko evidenco. Njegova razprava, ki ji je dodan tudi faksimile, se dotika vprašanj kodikologije, paleografije, datacije oz. kronologije, zgodovinskih okoliščin nastanka, jezika, vsebine, namena in ciljnega občinstva. Rokopis je torej obravnavan kompleksno, po ustreznih filoloških vidikih, kakor je pač potrebno pri obravnavi slovstvenih del iz starejših dob. Literarnozgodovinska vprašanja so fragmentarno načeta le v sklepnem delu, kjer avtor primerja obravnavani rokopis z drugimi, do tedaj znanimi primerki slovenskega srednjeveškega pismenstva, tj. z brižinskimi spomeniki (znanimi že od začetka 19. stoletja) in s stiškim rokopisom (sprva znanim pod imenom ljubljanski rokopis; v evidenci od leta 1858); ob tem omenja še prišežne obrazce iz Kranja (prvič objavljene leta 1870). Opozoriti je treba, da je Krek pri tem prvem znanstvenem opisu celovškega rokopisa nakazal nekaj temeljnih ugotovitev in domnev, ki so jih poznejše, natančnejše raziskave potrdile in poglobile, npr. o jezikovno-narečnem substratu, o kraju nastanka rokopisa, o uvrstitvi besedila v tradicijo molitvenih obrazcev.

Druga, dokaj obsežna gradivska razprava iz istega leta [Krek 1881b] obravnava nedolgo pred tem odkrita in objavljena papeška pisma iz Britanskega muzeja, ki zadevajo cerkveno-, versko-, kulturno- in političnozgodovinska vprašanja v razmerjih med Rimom, nemško cerkveno organizacijo in Metodovo misijo v Veliki Moravski in Panoniji. Tudi ta tematika sodi po Krekovem konceptu v zgodovino slovenske literature, četudi je danes praviloma ne uvrščajo vanjo, ali kvečjemu na njeno mejno področje.

Edino Krekovo objavljeno besedilo, ki se ukvarja s celotnim razponom slovenske literarne zgodovine, je spis »Die slovenische Literatur« [Krek 1891]. Napisan je bil po naročilu za enciklopedično delo *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Obsega skromnih dvajset tiskanih strani v kvartu z vključenimi šestimi ilustracijami (začetek 1. Brižinskega spomenika, Trubar, Vodnik, Prešeren, slap Savice, Slomšek). Namenjen je neslovenski in nestrokovni publikli, zato je poljudno informativen, tako da bi bilo v njem zgrešeno pričakovati kakršno koli tehtnejšo problemsko diskusijo. Navzlic temu je iz njega mogoče razbrati nekatere avtorjeve temeljne poglede na slovensko literaturo in njeno zgodovino.

Dokler imamo pred očmi Krekovo glavno delo *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* in v njem uveljavljena stališča o predmetu raziskovanja, se najprej zdi presenetljivo,

² Ta rokopis so občasno imenovali tudi rokopis koroškega zgodovinskega društva, danes je po verjetnem kraju nastanka najbolj znan kot rateški ali (redkeje) kranjskogorski rokopis. Prim. Ogris 2004.

da ta članek obravnava samo slovensko pismenstvo in literaturo v ožjem pomenu, ne pa tudi ljudskega slovstva: toda to je pač odvisno od uredniškega koncepta celotne edicije, ki je predvideval obravnavo ljudskega blaga na drugem mestu, v sklopu narodopisne tematike. Sploh pa to ni izjemen primer: podobne rešitve je najti ob tem času ali malo pozneje npr. pri Murku³ in Štreklju,⁴ ki sta podobno kot Krek zagovarjala zamisel o slovanski filologiji kot enotni stroki, a sta jo sistemsko delila na jezikoslovje, literarno zgodovino in narodopisje in v skladu s tem uravnavala tudi svoje obravnave posamičnih predmetnih področij.

Periodizacija slovenske literarne zgodovine pri Kreku ni razložena, njegove terminološke oznake v tem pogledu niso jasne in usklajene. Avtor z izjemo *reformacije* in *protireformacije* še ne uporablja poznejših obče znanih obdobjnih pojmov *razsvetljenje*, *romantika*, *realizem*, čeprav so se ob njegovem času že začeli uveljavljati tako v nemški kot v slovanskih literarnih zgodovinah. Namesto najbolj razširjenega nemškega izraza *Wiedergeburt* za slovanski *preporod* ali *prerod* in njegove nacionalne različice ima večpomenski termin *Renaissance*. Največ težav pri razumevanju periodizacije povzroča Krekova nedosledna raba kategorij *staroslovensko* in *novoslovensko*. V najstarejši dobi pozna dve območji slovenskega jezika in književnosti: karantansko (ki mu včasih pravi tudi noriško) in panonsko. Tega izrecno poimenuje za staroslovenskega, pri karantanskem pa ne navaja ustrezne oznake. Edini ohranjeni spomenik karantanske slovenščine so Brižinski spomeniki; druga pričevanja o kulturni dejavnosti tega območja v srednjem veku so ohranjena predvsem v nemščini, npr. jezikovno mešana poezija Ulricha Lichtensteinskega in opisi ustoličevanja koroških vojvod. Nasprotno je Panonija zibelka vse poznejše slovanske literature, panonska stara slovenščina je sanskrt vseh slovanskih jezikov, vendar v slovensko literarno zgodovino sodi samo prva faza starocerkvenoslovanskega slovstva, nastala v času tamkajšnjega delovanja Cirila in Metoda, ki pa je spričo poznejšega zgodovinskega razvoja ostala zgolj epizoda. Primoža Trubarja ima Krek za začetnika novoslovenske literature, toda nasproti temu je zanj že celovški rokopis (v prej obravnavani razpravi) izrecno novoslovenski, in celo v napisu pod ilustracijo iz Brižinskih spomenikov stojita skupaj oznaki »novoslovensko« (Neuslovenisch) in »X. stoletje«.

Ne glede na zadrege s periodizacijskimi oznakami pa je iz obravnave vendarle razvidno, da se novoslovenska literatura začena s Trubarjem, ki je njen utemeljitelj: reformacija je doba njenega prvega razcveta, protireformacija doba upada. Sledi doba renesanse slovenske literature nekako od zadnjih desetletij 18. stoletja naprej (kjer sta torej združena razsvetljenje in romantika) in nazadnje nova doba ali sodobnost, katere mejnik je začetek izhajanja časopisa *Novice* (1843), dasiravno Krek skoraj v isti sapi opozarja tudi na nove tokove z začetkom v revolucijskem letu 1848.

Literarnozgodovinski pregled opisuje predvsem avtorje in dela, do neke mere v novejših dobah tudi časnike in časopise ter institucije in gibanja. Od opisov se le kdaj pa kdaj

³ Npr. v njegovem prispevku o Slovencih, slovenskem jeziku in književnosti, *Ottův slovník naučný* 13, Praha 1898, s. v. »Jihoslované«.

⁴ Npr. v njegovih neobjavljenih predavanjih o slovenski književnosti na graški univerzi [prim. Kropce 1995; 2001; Dolinar 1997].

povzpne k vrednostnim sodbam, ki so bolj nakazane kot izdelane, ostajajo pa umirjene in se izogibajo vsakršni spekulaciji. Potek literarnega dogajanja tu in tam povezuje s širšimi zgodovinskimi procesi; ob tem kvečjemu omenja kak zunanji vpliv, kak pospeševalni ali zaviralni dejavnik na individualni ali na kolektivni oziroma institucionalni ravni, vprašanja o morebitnih zakonitostih ali domnevnih determinizmih pa se sploh ne dotakne. Še bolj zadržan je pri sodobni literaturi, ki jo samo registrira in opisuje ter skoraj docela opušča selekcijo in vrednotenje.

KREKOVO MESTO V ZGODOVINI SLOVENSKE LITERARNE VEDE

Kako naposled uvrstiti ta Krekov spis v razvoj slovenske literarne vede⁵ ali, natančneje rečeno, literarnega zgodovinarja?

Ta proces je od začetka 19. stoletja potekal v več smereh, ki so se stikale le deloma in ob posameznih priložnostih. Ena, v kateri so že zgodaj nastala nekatera dela z resnimi znanstvenimi ambicijami, je bila vezana na razvoj slovanske filologije v Avstriji in na njeno uveljavitev v univerzitetni-akademski sferi. Druga pobuda za pisanje literarne zgodovine je izhajala iz praktičnih potreb srednješolskega pouka slovenskega jezika in književnosti ter je prinesla prve učbenike in priročnike. Poleg tega se je marsikaj pomembnega dogajalo zunaj institucij, tako v literarni kakor tudi v narodnoprebudni in poučnovzgojni publicistiki. Toda misel o literaturi na Slovenskem ta čas še ni bila diferencirana, zato so za vzpostavljanje bodoče nacionalne literarne zgodovine relevantni prepletajoči se vidiki literarne programatike, kritike in teorije od Zoisa, Kopitarja in Čopa prek Levstika in Stritarja pa vsaj še do Levca. Diskurz o literaturi, ki je sprva potekal večinoma v nemščini, se je počasi premikal v nastajajočo, čedalje širšo in številnejšo, a še dolgo časa strokovno nerazčlenjeno in neizčiščeno periodiko v slovenščini.

Do sredine 19. stoletja je nastalo razmeroma malo literarnozgodovinskih spisov. Če ne upoštevamo predhodnih pojavov, kot so ustrezna poglavja iz Valvazorjeve *Slave vojvodine Kranjske* (1689), Pohlinova *Biblioteka Kranjske* (1803) in Erbergov rokopisni *Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske* (1825), ki še vsi temeljijo na starejši zamisli pokrajinske, ne pa nacionalne literature, in če poleg tega odmislimo slovenistične spise in odlomke tujih začetnikov slavistike – npr. Dobrovskega, Šafárika, Vostokova – ter nemških raziskovalcev reformacije, zlasti Schnurrerja, sodijo med dotedanje pomembnejše prispevke k slovenski literarni zgodovini nekateri Vodnikovi poljudni spisi, Kopitarjeve razprave, članki in recen-

⁵ Podrobnega zgodovinskega pregleda slovenske literarne vede še nimamo; za silo ga nadomeščajo ustrezna poglavja v sintetičnih literarnozgodovinskih delih, dopolnjujejo jih enciklopedična gesla. Nepogrešljiv pripomoček je še zmeraj *Slovenski biografski leksikon*, za novejši čas tudi *Enciklopedija Slovenije*. Posamični problemi in avtorji so obravnavani v monografijah, tematskih zbornikih in izdajah izbranih spisov. 20 stoletje je razmeroma bolje raziskano od prejšnjih obdobj, pri katerih so še zmeraj opazne precejšnje vrzeli, razen pri najpomembnejših osebnosti, kot so Kopitar, Čop, Miklošič, pa tudi Murko [prim. tudi Dolinar 1992; 1995a; 1995b; 1997 in 2000 in tam navedeno literaturo].

zije, berila Janeza Nepomuka Primica, bržkone najodmevnejši med vsemi pa so bili uvod in dodatek v Kopitarjevi slovnici (1809) in spisi, ki se neposredno opirajo nanju, ndr. uvod v Metelkovo slovnico (1825). Najtehtnejše delo te dobe, Čopov literarnozgodovinski pregled, namenjen za drugo izdajo Šafárikove *Zgodovine slovanske književnosti*, je bil dokončan že v letu 1831, vendar takrat javnosti še ni mogel biti poznan, ker je obležal med Šafárikovim neobjavljenim gradivom. Približno sredini stoletja pripadajo Janežičev pregled slovenskega slovstva v njegovi slovnici (1854), Macunove antologije (1850, 1852) ter Miklošič-Navratilovi in Janežičevi gimnazijski učbeniki; v drugo polovico stoletja sodijo objava Čopove literarne zgodovine v Šafárikovi redakciji (postumno, 1864), Macunov oris slovenske književnosti v hrvaščini (1863) in vrsta biografskih in bibliografskih člankov v Marnovem časopisu *Jezičnik* (od 1863 naprej). Proti koncu stoletja sta izšli Kleinmayrjeva *Zgodovina slovenskega slovstva* (1881), prva celotna v slovenščini, a borna po obsegu in vsebini, in zatem Glaserjevo obširno, z gradivom bogato delo z enakim naslovom (I–IV, 1894–1900). Tem delom in kritičnim odmevom nanje, med katerimi je najboljšežnejša Levstikova kritika Kleinmayrjeve *Zgodovine (Ljubljanski zvon 1881)*, se pridružuje sklenjena, čedalje gostejša vrsta literarnozgodovinskih člankov, ocen, esejev in razprav spod peres filološko izobraženih piscev – Levca, Kreka, Oblaka, Štreklja, Murka in še drugih, dokler se ni na začetku 20. stoletja slovenska literarna zgodovina v vsebinskem, teoretičnem in metodološkem pogledu utemljila kot samostojna disciplina znotraj slavistike oziroma slovenistike. Njen dotedanji razvoj je dosegel vrh z ustanovitvijo univerze v Ljubljani (1919).

Glede na ta časovni potek je obravnavani Krekov pregledni spis razmeroma pozen, zaradi mesta objave, namena in ciljne publike skop in zgolj opisen. Navzlic temu so nekatera njegova eksplicitna in implicitna temeljna stališča vredna primerjave s tistimi, ki so v sočasni slovenski literarni historiografiji prevladovala ali pa so bila s tega ali drugega vidika vsaj zelo opazna.

Delitev na staroslovensko in novoslovensko literaturo temelji na takrat prevladujočih pogledih na zgodnjo zgodovino slovanskih ljudstev ter na razvoj in sorodstvena razmerja slovanskih jezikov; še najbolj se opira na Kopitarjevo in Miklošičevo teorijo o panonskem izvoru starocerkvenoslovanščine (“staroslovenščine”), katere najbližja sorodnica naj bi bila slovenščina (“novoslovenščina”). To je dajalo nekaterim piscem povod ali izgovor za to, da so v zgodovino slovenske književnosti vključevali kar celotno starocerkvenoslovansko slovstvo ali njegove pomembne dele. Krek pa je bil v tem pogledu precej previdnejši in preudarnejši: dosledno se je omejil samo na njegovo prvo fazo, na besedila, nastala v času misije Cirila in Metoda in njunih učencev v Panoniji.

Pri obravnavi reformacije in protireformacije Krek ni bil obremenjen z refleksi takrat aktualne svetovnonazorske ločitve duhov in začenjajočega se kulturnega boja, temveč je ta čas presojal dokaj stvarno, na podlagi znanega gradiva. Poleg tega pri njem ni zaslediti odmevov diletantskih, iz različnih motivov nastalih hipotetičnih konstrukcij, ki jih najdemo v tedanji, pretežno amaterski slovenski zgodovini, kot je npr. teorija o razširjeni javni in uradni rabi

slovenščine pred Trubarjem⁶ ali o obstoju znatnega, pozneje neohranjenega korpusa slovenske srednjeveške literature v glagolici.⁷ Po drugi strani Krek ne kaže nikakršnega nagnjenja k domnevi, da bi kajkavska literatura zaradi sorodnosti s sosednjimi narečji sodila bolj v slovensko kakor v hrvaško literarno zgodovino; tej skušnjavi je npr. slabih deset let pozneje podlegel Štrekelj v svojih univerzitetnih predavanjih o slovenski literaturi [prim. Kropelj 1995, 2001; Dolinar 1997]. Naposled pri Kreku ni sledu o kakih novoilirskih reminiscencah, ki so oživele v slovenskem javnem prostoru na začetku 20. stoletja.⁸

Po oceni Matija Murka, zapisani iz polstoletne razdalje [Murko 1951: 132], si je Krek pridobil velike zasluge za slavistiko, s tem da je v svoji monografiji povzel in strnil najpomembnejše aktualne poglede, stališča in razvojne težnje stroke, le da je ta sinteza žal že v drugi izdaji zastarela in je knjiga ohranila zgolj informativno vrednost kot poročilo o poteh in dosežkih preteklega raziskovanja ter kot pretres strokovne literature. Obravnavani Krekov pregledni spis o slovenski literaturi je z vidika nacionalne literarne zgodovine samo obroben pojav, svojevrsten popularizacijski odvod njene univerzitetno-znanstvene razvojne smeri.⁹ Krek potemtakem pač ni prispeval česa bistvenega k razvoju slovenske literarne zgodovine, čeprav bi mu njegova znanstvena formacija to lahko omogočila; toda po drugi strani tudi ni podpiral nobene tendence, ki se je že v njegovem času ali pozneje pokazala za zgrešeno.

LITERATURA

Barbarič, Štefan

1971–71 Prijateljev pregled slovenske književnosti v madžarščini. *Jezik in slovstvo* 16: 150–152.

Dolinar, Darko

1987 Nasprotja ob Trubarju v starejši slovenski literarni zgodovini. *Primerjalna književnost* 10 (1): 16–28.

1992 Literarna teorija; Literarna veda; Literarna zgodovina. V: *Enciklopedija Slovenije* 6. Ljubljana, Mladinska knjiga: 205–207, 207–208, 208–210.

1995a Ljudsko slovstvo v slovenskem literarnem zgodovinospisju. V: Muršič in Ramšak (ur.): 77–84.

1995b Kontroversen um die Gestalt Trubers in der älteren slowenischen Literaturwissenschaft. V: Kluge, R.-D. in E. Coseriu (ur.), *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*.

⁶ Npr. pri amaterskem zgodovinarju Petru Radicsu [prim. *SBL* IV: 4–7].

⁷ Npr. pri zgodovinarju J. Grudnu [*SBL* I; 269–272] ali pri literarnem zgodovinarju K. Glaserju [*SBL* I: 215–216; prim. Dolinar 1995; 1996].

⁸ Zlasti v korpusu znanstvenih in poljudnih spisov okrog 400-letnice Trubarjevega rojstva (1908 in še nekaj let zatem). – Takšne tendence z različnimi ideološkimi ozadji je ostro kritizirala mlajša generacija univerzitetno šolanih literarnih zgodovinarjev s Prijateljem in Kidričem na čelu in jih zavrгла kot *pomote in potvare za razne potrebe* (po naslovu obširne Kidričeve polemike iz l. 1909–10) [prim. Dolinar 1987; 1995b; 2000].

⁹ Približno ob tem času ali kmalu zatem sta nastala vsaj še dva podobna spisa: Murkov prispevek o slovenski literaturi, *Ottiv slovník naučný* (gl. op. 3). – Prijateljev pregled slovenske literature, napisan 1902–03 za madžarsko enciklopedijo v dveh verzijah, daljša je bila objavljena v ruskem (1904–06) in srbskem prevodu (1905, 1920), krajša v nemškem izvirniku (1905) in madžarskem prevodu (1911); prim. Pleničar 1975: 234, 240, 241, 243; Barbarič 1970–71.

- München, Oto Sagner (Sagners slavistische Sammlung; Bd. 24): 511–527. [Nemška verzija objave Dolinar 1987.]
- 1996 Brižinski spomeniki kot problem slovenske literarne zgodovine. V: *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana, SAZU in ZRC SAZU: 393–402.
- 1997 Štrekelj, Pypin in opredelitev literarne zgodovine. *Slavistična revija* 45: 247–267.
- 2000 Univerza, literarna veda in nacionalna literarna zgodovina. V: Vodopivec, P. (ur.), *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918*. Ljubljana, Slovenska matica: 38–53.
- Krek, Gregor
- 1874 *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte und Darstellung ihrer älteren Perioden*. Graz, Leuschner & Lubensky.
- 1881a O novoslovenskem rokopisu zgodovinskega društva koroškega. *Kres* 1: 173–190.
- 1881b Papeška pisma britanskega museja in sv. Methodij. *Kres* 1: 345–354.
- 1887 *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte. Akademische Vorlesungen, Studien und kritische Streifzüge*. Graz, Leuschner & Lubensky. [Razširjena izdaja dela Krek 1874.]
- 1891 Die slovenische Literatur. V: *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain*. 14. Heft, Lieferung 122. Wien, Alfred Hölder: 429–448.
- Kropej, Monika
- 1995 Karel Štrekelj. Prerez skozi življenje in delo. *Traditiones* 24: 25–48.
- 2001 *Karel Štrekelj – Iz vrelcev besedne ustvarjalnosti*. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Murko, Matija
- 1899 Dr. Vatroslav Oblak. V: Levec, F. (ur.), *Ant. Knezova knjižnica VI*. Ljubljana, Slovenska matica: 142–313. [Tudi kot separat, Ljubljana 1900.]
- 1902 *Vatroslav Oblak. Ein Beitrag zur Geschichte der neueren Slavistik*. Wien, Alfred Hölder. [Skrajšana verzija objave Murko 1899.]
- 1951 *Spomini*. Iz češčine prev. Vladimir Murko. Ljubljana, Slovenska matica.
- Muršič, Rajko in Mojca Ramšak (ur.)
- 1995 *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj...* Ljubljana, Slovensko etnološko društvo in Znanstveni inštitut FF (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 23).
- Ogris, Alfred
- 2004 Celovški (Rateški) rokopis. V: *Rojstni list slovenske kulture. Razstavni katalog*. Ljubljana, NUK: 19–22.
- Pirjevec, Avgust
- 1932 Krek, Gregor. V: *Slovenski biografski leksikon*, I, zv. 4, Ljubljana: 557–558.
- Prijatelj, Ivan
- 1926 Ustanovitev »Ljubljanskega Zvona« in celovškega »Kresa«. *Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede* 3: 175–253.
- Pleničar, Boža
- 1975 Bibliografija dr. Ivana Prijatelja V: *Prijateljjev zbornik*. Ljubljana: 233–264.
- Šivic Dular, Alenka (ur.)
- 1998 *Vatroslav Oblak*. Ljubljana (Obdobja; 17).

GREGOR KREK AND LITERARY HISTORY

*An important figure in international and Austrian study of Slavic languages, Gregor Krek is especially known as the author of monographic work titled *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte* (1874; 1887²) and the founder of the chair of Slavic philology in Graz, which in Austria was second only to Vienna. Due to his ethnographic work, he is valued more by Slovenian ethnologists and folklorists rather than literary historians, and only rarely mentioned as the precursor of literary history. The latter values him as a culture publicist and one of initiators of, and most prominent contributors to, *Kres*, a literary review published in Klagenfurt/Celovec. Yet Krek's theoretical and methodological views were not in opposition to the model of national literary history; moreover, his position on language and literature as the principal elements of national identity could have been a fitting starting point for it. Nevertheless, he rarely contributed to this field. One of his most weighty works on the subject is his thorough philological treatise on the so-called Klagenfurt Manuscript (*Kres* 1881) by which he drew attention to and commented on one of the most significant Slovenian medieval texts. Most of his conclusions have not been refuted even by subsequent exhaustive analyses. His popular overview of the entire body of Slovenian literature, "Die slovenische Literatur", was published in 1891 in the encyclopedic work of *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*. Although brief, it reflects Krek's position on national literary history, and especially his views on periodization and extent of the subject. The study also contains a rudimentary explanation of historic events in question and some highly interesting judgments on the subject. It is true that this essay, which has to be evaluated according to the time and situation in which it had been written, is by no means exceptional neither in its extent nor in its theoretical and methodological structure; with regard to the book in which it was published and its target readership this is perfectly understandable. Yet it cannot be denied that it favors none of the orientations within the Slovenian literary history of that time, orientations that even during Krek's life, or shortly afterward, proved extremely questionable or even utterly incorrect. Such were, for instance, the appropriation of Old Church Slavonic literature and the literature written in the kajkavski dialect; glorification of the presumably exceptional role of Slovenian language from the period preceding Primož Trubar; and the rejection of the cultural significance of the Reformation on the grounds of religion.*

Izr. prof. dr. Darko Dolinar
 Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU
 Novi trg 2, 1000 Ljubljana
 dd@zrc-sazu.si